

BALOGH ELEMÉR

Rendszeres bizottságok a magyar büntetőjogi kodifikáció korai történetében

Nemcsak megtiszteltetés – kifejezett öröm számomra, hogy a Ruzsoly József 70. születésnapjára szánt emlékkönyvben tudományos ajándékként tanulmánnyal tiszteleghetek. Ennek legfőbb oka az a tény, hogy az ünnepelt ragyogó egészséggel, töretlen alkotói lendülettel él közöttünk – nem úgy, mint korábbi mestereim: Bónis György és Both Ödön, akik közül az előbbit személyesen nem is ismertem, utóbbi pedig korai halála miatt csak néhány esztendeig igazíthatta helyes irányba első, botladozó szakmai lépéseimet. Ruzsoly Józseffel már elsőéves hallgató koromban kapcsolatba kerültem, és szakdolgozatomat is mellette írtam. Egyetemi vonatkozású és emberi kapcsolatunk folyamatosan mélyült, minekutána természetesen vettem és hálásan fogadtam kutatási témajavaslatát, amellyel doktori értekezésem megvédése után kezdtem el foglalkozni. Ez pedig a magyar büntetőjogi kodifikáció-történet területére vezetett, ahol is az 1827. évi 8., 9. és 15. törvénycikkkel fölállított rendszeres bizottságok munkálatainak részletekbe menő elemzésébe fogtam. Ennek a tudományos vállalkozásnak máig sem értem a végére, de elérkezett az ideje annak, hogy módszeres képet adjak a honi kodifikáció-történet e jellegzetes intézményének genezisééről, melyhez tehát az indíttatást Ruzsoly professzor úrtól kaptam.

*

Egy-egy nagyobb tárgykör törvényi szintű, átfogó szabályozása igen nagy kihívást jelentett a magyar rendi országgyűlésnek. Mivel azonban a társadalom és gyakran a törvénykezést végző szervek részéről is mindinkább megfogalmazódott az igény ilyen jogszabályokra, a törvényhozás sem térhetett ki tartósan e reformfolyamatok kívánalmai elől. Megállapítható, hogy a kodifikációs igény Európa kontinentális felének országaiiban a jogélet jellemző vonása lett az újkorban. Egy-egy jogterület életviszonyainak a teljesség igényével és tudományosan átgondolt rendszerben történő szabályozását jelentette, ami bizony messze meghaladta a középkorban általánosnak mondható, egyéni vállalkozások képét öltő, nagyon esetleges lehetőségeit. A nagy nyugat-európai törvénykönyvek megalkotása háttérében komoly szakmai műhelyek állottak, még ha gyakran konkrét jogtudósok produktumaiként jelentek is meg a kódexek. Hazánkban, egyetemek nem lévén (nem számítva az 1635. évtől működő nagyszombati intézményt) a jogi gondolkodást szélesebb körben alsóbb szintű tanintézetek, jelentős mértékben egyházi

iskolák fejlesztették, ápolták, és a törvénykezés intézményei adtak helyet a politikai mellett a szakmai vitáknak is. Amikor a törvényalkotás megkerülhetetlen intézménye, a magyar országgyűlés kodifikációs igényű jogalkotási feladat elé került, nagyon logikusan és nem csupán kényszer szülte módon választotta azt az utat, hogy a tervezetek kidolgozására bizottságot küldött ki.

A büntetőjogi matéria törvénykönyvbe szerkesztését több körülmény sürgette, és egyben támogatta is megvalósulását. Legelőször kell említeni, hogy a bécsi udvar erőteljesen szorgalmazta ilyen tárgyú törvények megalkotását – nem annyira emberbaráti okokból persze, hanem mert a rendi abszolutizmus állama minden eszközt megragadott arra nézve, hogy az állam polgárait, különösen a „rakoncátlan” alattvalókat szigorú és egységes érvényesülést élvező szabályok keretei közé terelje. Ez az uralkodói intenció találkozott a felvilágosodás humanizációs törekvéseivel, a 19. század derekától pedig társult hozzá az állampolgári szabadságjogok térnyeréséhez garanciákat kereső liberális jogi progresszió. Mivel pedig a törvénykönyv megalkotása – egészen 1878-ig – rendre elakadt, a magyar büntetőjog kodifikálásának története jórészt egybeesik az újkori magyar büntetőjog egészének történetével.

A kezdetek

Az a gondolat, hogy a rendszerezett büntetőjog törvényi keretekbe illesztését, magát a jogalkotást, a normaszöveg elkészítését bizottság végezze, már Lipót idején, az 1687. évi országgyűlésen felmerült. Egy olyan kezdeményezés formájában indult el a folyamat, amely a rendek azon posztulátumára fogalmazódott meg válaszként, hogy a lényegében birtoktalan nemeseket büncselekmény elkövetése esetén – a nyilvános gonosztetteken túl is – minden további nélkül, azaz idézés híján is el lehessen fogni és törvény elé állítani. A király azt válaszolta, hogy a kérdés a büntetőjog és az eljárás egészének szabályozását kívánja meg: „*Haec ad ordinationem justitiae criminalis et processum in iis pro rationum et circumstantiarum diversitate servandum spectare dignoscitur.*”¹ Eme munkálat elvégzését akarta az uralkodó egy bizottságra ruházni, melyet már eleve, pozícióiban ajánlott a hosszabb ideig húzódó kérdések kimunkálására, ekként való előkészítésére. A rendek nagyon határozottan elleneztek a bizottsági tárgyalási módot,² így aztán a kompromisszumos megoldásokat kereső konferencia eltekintett az ügy erőszakolásától.

A büntetőjog kodifikálása, természetesen nem pusztán az előkészítés bizottságban módja miatt, kis időre elakadt, de már két évvel később, az 1689-ben készült *Einrichtungswerk*, a Kollonics bíbornok vezetése alatt álló bizottság országszervezési javaslata felemlíti a rendszeres magyar büntetőjog hiányát. Ez a jelentős operátum is egy bizottság munkájának terméke volt, tehát a bizottságban való munka önmagában nem volt teljesen idegen a korabeli magyar felfogástól.

Ügy tűnt, áttörés következik be az 1712–15. évi országgyűlésen. Miután hosszas vitát követően a rendek megállapodtak a bizottsági tárgyalási módszerben, rögtön megalkítottak egy deputációt a közigazgatás, hadügy, pénzügy és igazságszolgáltatás ren-

¹ Cf. BÓNIS György: *A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata 1712-ben*. Angyal Szeminárium kiadványai 26. Budapest, 1934. 7–8. p. (A továbbiakban: Bónis.)

² Bécsi Állami Levéltár (Staatsarchiv): Hungarica Comititalia, Fasc. 402.; Bécsi Belügyi Levéltár (Staatsarchiv des Innern): Fremde Gegenstände, Nr. 165. ex 1687.

dezésére.³ A bizottság (*regnicolaris deputatio*) elnöke a nádori ítélőmester lett, egyik tagja pedig maga Bencsik. A nagyszombati követ, Bencsik Mihály⁴ felszólalásában hangsúlyozta, hogy a tervbe vett munkálatok eredményeként olyan jogforrásokat kell alkotni, melyek a bírának és az országlakosoknak egyaránt biztos, világos és egységes képet nyújtanak. E nagyon gyakorlatias szempontokból kiemelés érdemel az, a maga korában igencsak újszerűnek ható mozzanat, hogy a jogalkotó számára nemcsak a jogalkalmazók a bírák jelennek meg „célszemélyként”, hanem az állam polgárai is, akikre a normák vonatkoznak. E gondolat kifejtését követően a rendek rögtön felállítottak egy újabb bizottságot, melynek élén Bencsiket megbízták a munka vázlatpontjainak⁵ kidolgozásával. A gyorsan elkészült anyagokat az országgyűlés tárgyalás alá is vette, és mintegy két hónapon át foglalkozott vele. A rendi diétára már ebben a korban is annyira jellemző körülményeskedés, leginkább a főrendek részéről megnyilvánuló akadékoskodás nyomán Szirmay András zempléni táblabíró azt javasolta, hogy a tárgyalásokat megszakítva, a munkálatokat utalják vissza a deputációnak. Erre ugyan végül nem került sor, ám a javaslatcsomagból – egy kivétellel⁶ – mégsem lett becikkelyezett törvény.

A következő állomás az 1715:24. törvénycikkkel fölállított *systematica commissio*⁷ ténykedése volt, melynek feladataként a Sigray József királyi táblai ülnök által az országgyűlésen megfogalmazott indítvány megvalósítását jelölték meg, nevezetesen, hogy a következő országgyűlésre készüljön egy kidolgozott tervezet.⁸ E bizottságban, melynek elnöke Csáky Imre kalocsai érsek volt, ott találjuk Bencsik Mihályt is, akinek bizonyára fontos feladatai lehettek, bár az elkészült munkálatokban a hozzá kapcsolható büntetőjogi részeknek szinte csak periférikus hely jutott. Az e bizottság által kidolgozott *Novum Tripartitum* ugyanolyan eklektikus (némi eufémizmussal: enciklopédikus) mű lett, mint az alapul fekvő és meghaladni óhajtott Werbőczy-féle Hármaskönyv.⁹ Tendenciája okán emelhető ki annyi előrelépés, hogy az anyagi jog terén a *nota infidelitatis* eseteit csökkentették. Bónis megjegyzi, hogy a *nota* megítélésében az enyhítést valószínűleg maga a gyakorlat kezdte meg, és a két javaslatnak (mármint a Bencsik-félének és

³ Megjegyzendő, hogy az a kezdeményezés, mely egy elvi alapon nyugvó egységes munkálat kidolgozását irányozta elő – bizottsági formában, a magyar diétát az I. József által megkezdett országgyűlés folytatásának tekintő királyi javaslata volt. Cf. GÁBOR Gyula: *A pesti királyi ítélőtábla felállítása és szervezése*. (Magyar Jogszegyleti Értekezések, Új Folyam, XV. kötet, 86. füzet.) Budapest, 1925. 37. p. (A továbbiakban: Gábor.); Lányi Pál gömöri alispán országgyűlési naplója. Nemzeti Múzeum Kézirattár, Quart. Lat. 378.

⁴ Bencsik Mihály nagyszombati ügyvéd, majd egyetemi tanár személyére nézve lásd: Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. I. Bp., 1891. 809. p.; PAULER Tivadar: *Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez*. Budapest, 1878.

⁵ Tíz, törvényi rendezést igénylő témakört irányozott elő a javaslat: az atyafiak, a *fiscus* és a földesurak öröklése; a végrendeletek; a patvarkodás; a bírságok; a bírói parancsok; a fellebbezés; a *nota infidelitatis*; az uzsora; a *praxis criminalis*; a hatályos törvények megállapítása. Cf. BÓNIS, 9–10. p.; GÁBOR, 38. p.

⁶ Ez az uzsora szabályozását tárgyaló 1715:51. tc.

⁷ A törvénycikk név szerint felsorolja a *commissio* tagjait, kik (az elnök és Bencsik mellett): Erdődy László Ádám gróf nyitrai püspök, Nádasdy László gróf csanádi püspök, Koháry István gróf országbíró, Erdődy György És Károlyi Sándor grófok, Horváth Simonchich János báró királyi személynök az egész királyi ítélő táblával (*cum tota tabula regia!*), Tolnay Gábor báró, Spátay Gábor jánosi apát, a nyitrai káptalan követe, továbbá Nedeczky Sándor, Bossányi Gábor, Okolicsányi Pál, Borsy Mihály és Skaricza Gábor. Hozzájuk rendelték még Horvátország részéről a zágrábi püspököt, Rauch Dániel al-bánt, Brányug János ítélőmestert és Czindery Györgyöt. A bizottság fáradozásának gyümölcsét az utókor, a szakirodalom máig nem értékelte kellőképpen, pedig „az 1723. évi nagy igazságügyi szervezeti reformnak az vetette meg az alapját.” – írja Gábor Gyula. GÁBOR, 39. p.

⁸ Cf. Kovachich-féle *Acta Dietalia*, VI. kötet, 1712.; 1309. és a köv. p.

⁹ Cf. RÉTI ILLES Elemér: *A büntetőjog kodifikációjának első kísérletei Magyarországon. Kollonics javaslata és a Novum Tripartitum*. (Angyal Szeminárium kiadmányai 2. sz.) Budapest, 1916. 41. p.

a N. Tr.-nak) nincs egymáshoz semmi köze.¹⁰ A hűtlenség törvényi újrászabályozása az a fonal, amelynek mentén a kodifikációs munkálatok tovább döcögnek. Az országgyűlés 1722 júliusában bizottságot küldött ki a *nota* eseteinek módosítására és enyhítésére. Ennek lett is foganatja: az 1723:10–12. tc.-ek a hűtlenségi esetek új normaszövegét tartalmazták.

A – legalább részben – bizottsági keretek közt folyó munkálkodás újabb fejezetét jelentették azok a törvényhatósági tervezetek, amelyek elkészítésére maga a király adott parancsot 1726-ban. A május 11-én kelt leiratában a hétszemélyes, királyi és kerületi tábláknak, valamint az összes vármegyének és a szabad királyi városoknak meghagyta a *Novum Tripartitum* vizsgálatát, különös tekintettel annak büntetőjogi jellegű rendelkezéseire. A kodifikációs munkálatoknak tehát egyfajta „alulról építkező” változatát kívánta az uralkodó elkészíttetni, akként, hogy a törvényhatóságoktól tervezetek elkészítését kérte.¹¹ E – rendszerint helyileg alakított bizottságok útján kidolgozott – tervezetek közül több elkészült, de mindmáig a helytartótanács iratai között nyugszanak, a szakma és a büntetőjog története iránt érdeklődők számára ezidáig feltáratlanul.¹²

Az 1728–29-es országgyűlésen további próbálásokat konstatalhatunk a büntetőjog rendszeres szabályozására irányuló törekvések területén. A királyi *propositio* nagyon rugalmasan fogalmazott, inkább kíváncsalmoként írta elő olyan javaslatok elkészítését és letárgyalását, amelyek sorában a büntető eljárás kiemelt helyet kapott. Ennek megfelelően a rendek újfent bizottságot küldtek ki a törvények javítása tárgyában, mely grémium munkáját mindjárt a büntetőjog rendezésével kezdte. A *regnicolaris deputatio* vezetőjéül Csáky Zsigmond tárnokmestert, majd Eszterházy József udvarmestert nevezték ki.¹³

A bizottságban a fentebb említett megyei és bírósági tervezeteket vették alapul. A büntetőjogi tárgyú kérdéseket szabályozó tervezet (*opus criminale*)¹⁴ nagymértékben hasonlít a Bencsik Mihály által készített operátumra, amit Bónis eléggé sarkosan meg is fogalmazott: „a deputatio műve nem más, mint a Bencsik-javaslat átdolgozott alakja. Többlet a munkálatban a büntetőeljárás alakításainak szabályozása, az enyhítő és súlyosbító körülmények külön felsorolása, a halottvizsgálat rendszeresítése, egyébként az 1712. évi javaslatot nagyjából (néha szó szerint) átveszi.”¹⁵ Szeretném megjegyezni, hogy az a bizonyos „többlet” nem kevés: dogmatikai szempontból és némi jóindulattal úgy is fogalmazhatnánk ugyanis, hogy a majdani általános részi kérdések közül több fontos elemet rögzít az operátum. Ez a rendszertani progresszió szempontjából fontos körülmény, hiszen tudnivaló, hogy az újabb és újabb bizottságok első dolga mindig az

¹⁰ Cf. BÓNIS, 12. p.

¹¹ „Regula et norma iuxta quam illi quibus criales quoque causas diiudicare competeret procedendum haberent, statui deberet [...] comitatus peculiariter eo quoque reflectendi erunt, ut modum quoque, seu praespecificatam normam in criminalibus procedendi [...] sedulo elaborent.” MOL Kanc. Conc. Exp. 1726. május, No. 39.

¹² A tervezetek „[...] az index hiányossága miatt nem hozzáférhetők, ha ugyan még nem veszték el.” – jegyzi meg Bónis rezignáltan. BÓNIS, 14. p.

¹³ Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár. *Diarium diaetae 1828–29*. Fol. Lat. 576.

¹⁴ Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár. Fol. Lat. 571. *Acta generalis regni diaetae 1728–29*. 215–228. p. Önállóan is, ugyanott (Fol. Lat. 595.): *Opus criminale sub diaetae anni 1728–1729 elaboratum*.

¹⁵ BÓNIS, 15. p.

(olykor maga a bizottságot életre hívó törvényhely mondja ki), hogy előveszik a korábban született munkálato(ka)t, és abból építkeznek.¹⁶

A – nevezzük így – 1728. évi tervezetből kiemelkedik az a fejezet (részben erre utal Bónis is), amely általános büntetőjogi tartalmi elemeket hordoz: *De generibus poenarum criminalium et circumstantiis poenam capitale adparentibus vel mitigantibus, necnon talibus etiam, que captatem poenam in temporaneam [...] A munkálat természetesen egységben látatja és így szabályozza az anyagi és az alaki jogot, prioritást adva a törvénykezés gyakorlati szempontjainak. Az 1728/29-re datált opus criminale címet viselő bizottsági munkálatból sem lett tehát törvény.*¹⁷ Elkezdték ugyan a rendek tárgyalni, de egy másik, a polgári törvénykezési jogra vonatkozó javaslatot fontosabbnak ítélték a büntetőjoginál, így emezt ejtették.

Az 1795. évi tervezeteket kimunkáló bizottságok

A 18. század elejének próbálkozásai után hosszú évtizedek teltek el anélkül, hogy említést érdemlő eseményt jegyezhetett volna fel a krónikás a büntetőjog kodifikációjának történetében. A francia forradalom azután alaposan fölkavarta az állóvizet, minek részbeni folyományaként a magyar rendi országgyűlésen is sorra fogadtak el jelentős reformokat tartalmazó törvényeket.

Az 1790:67. tc. felvezető mondatai kifejezetten utalnak arra, hogy jogalkotási szempontból mi a racionális indoka a kodifikációs feladatokkal megbízott bizottságok fölállításának: a „királyi javaslatok, valamint a vármegyék, szabad királyi városok s illetőleg bányavárosok utasításaiból vett több kívánalmak s illetőleg országos sérelmek nagyobb részben oly tanácskozási tárgyakat tartalmaznak, melyek rendszeres és csak hosszabb idő alatt elvégezhető kidolgozást igényelnek [...] továbbá] nehogy a jelenlegi országgyűlést úgy a magánosok, mint az adózó nép nagy megterhelésével hosszabb időre kelljen elhúzni [...]”¹⁸ E sorokból is kiérződik a felelősségtudat, hogy bizony nagyon idő- és munkaigényes feladatra vállalkozott a törvényalkotó.

A 18. század folyamán a magyar országgyűlési életnek állandó intézménye lett az „országlakosok bizottsága” (*deputatio regnicolaris*), amelynek fő feladata többnyire az országgyűlési feliratok és határozatok megfogalmazása volt. A század végén kezdődött az a fejlődés, melynek során a régi országgyűlések általában rövidke törvénycikkelyei helyébe mind kiterjedtebb törvények, sőt törvénykönyvek léptek. „Az ilyenek iránti szükséglet nagyobb mértékben először az 1790/91. évi országgyűlésen jelentkezett, ahol világosan kialakult egy olyan vélemény, mely tudatában volt annak, hogy II. József nagybörérszt üdvös, bár alkotmányellenes reformjaira nem lehet elegendő válasz a megcsontosodott rendi alkotmányosság helyreállítása, hanem a nemesi nemzetnek magának kell kezébe vennie a reformok ügyét.”¹⁹ A reformok törvénytervezetekben testet öltő

¹⁶ E megállapítás alóli jelentékenyebb kivétel talán a Deák-féle bizottság munkálkodása lehet, amely tudatosan szakítani kívánt a korábbi rendi jogszemlélettel, és ezért a kodifikációs koncepciót merőben új alapokra helyezte. Cf. PULSZKY Ferenc: *Életem és korom*. I. Franklin Társulat, 2. kiadás, Budapest, 1884. 137–159. p.

¹⁷ Nagymértékben e tervezetre építi munkáját a kor kiváló jogtudósa: GOCHETZ Gábor; cf. (tőle) *Systema Praxis Criminalis*. 2. kiadás, Kolozsvár 1763. 7–8. p.; VUCHETICH Mátyás: *Institutiones Iuris Criminalis Hungarici*. Buda, 1819. 33. p.; PAULER Tivadar: *Büntetőjogtan*. Budapest, 1871. 13. p.; RÉTI, 6. p.

¹⁸ Magyar Törvénytár (1740–1835. évi törvénycikkelyek) Franklin Társulat, Budapest, 1901. 203. p.

¹⁹ BIBÓ István: *Az 1790/91:67. tc. és az 1825/27:8., 9. és 15. tc. alapján létrejött rendszeres regnikoláris bizottságok kiadványainak bibliográfiája*. Országgyűlési Könyvtár kiadása, Budapest, 1977. 1. p.

kidolgozása egészen 1795-ig tartott; ekkorra a francia forradalom magyarországi hatása-
itól megrettent udvar leállította a munkálatokat. A munkás esztendők iratanyaga java-
részét szerencsére ránk maradt, miből aránylag részletes képet kaphatunk az elért ered-
ményekről.²⁰

A diétán azt a megoldást választották, hogy eleve kijelölték azokat a tárgyköröket,
melyek kidolgozását önálló bizottságok feladatává tették, és megnevezték azokat a sze-
mélyeket is, akik a bizottságok munkájában részt venni tartoznak. A jobb áttekinthető-
ség végett táblázatba rendezve mutatom be a büntetőjogi operátum elkészítésén is fára-
dozó jogügyi bizottságot és tagjait.

Tagok	Titulus
Zichy Károly gróf (elnök)	országbíró, Békés vármegye főispánja
Végh Péter	tárnokmester, Baranya vármegye főispánja, a hétszemélyes tábla társbírája
Kondé Miklós	cathariai püspök, a hétszemélyes tábla főpapja
Illésházy János gróf	Trencsén és Liptó vármegyék örökös főispánja, királyi kamarás és tanácsos
Ürményi József	személynök
Brunszvik József gróf	királyi tanácsos
Szent-Iványi Ferencz	Sáros vármegye főispánja
Révay Pál báró	Turóc vármegye örökös főispánja, a királyi ítél- őtábla bárója
Rosos Pál	veszprémi kanonok, a királyi ítélőtábla főpapja
Beöthy Imre	a hétszemélyes tábla ülnöke, Bihar vármegye követe
Ürményi Bernát	a hétszemélyes tábla ülnöke
Szirmay Antal	a tiszáninneni kerületi tábla elnöke, Zemplén vármegye követe
Tihanyi Tamás	alországbíró
Németh János	személynöki ítélőmester
Bernáth József	a királyi tábla ülnöke
Millos József	a királyi tábla ülnöke
Jeremiczky Károly	Nyitra vármegye követe
Reviczky József	a tiszántúli kerületi tábla ülnöke
Pásztory Dániel	Sopron vármegye szolgabírája
Márton Bertalan	Sopron város követe
Bosnyák Pál	Lőcse város követe

²⁰ A szóban forgó matéria az ún. Regnikoláris Levéltárban található; lásd BOTTLO Béla – VERES Miklós:
Regnikoláris levéltár. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1968.

E grémium tagjainak egyikéről-másikáról sokat tudunk, másokról keveset.²¹ Az elnök, Zichy Károly (1753–1826) országbíró szép közjogi karriert futott be. A bécsi Theresianumban nevelkedett, majd következtek a fontos közjogi megbízatások: 1785-től tárnokmester és a kamara elnöke, 1788-tól pedig országbíró és a Helytartótanács elnöke. Utóbbi funkciója annyiban rendhagyó, hogy a Helytartótanácsot szabály szerint a nádor vezette. Az irodalom egybehangzó álláspontja szerint az 1790-es országgyűlésen az alkotmányos alapokon álló kiegyezés egyik fő támogatója.²² 1802-től az udvari kamara elnöke, 1808-ban az államminisztérium elnöke, 1809-ben hadügyminiszter, 1813–14-ben pedig belügyminiszter. Számos kitüntetés birtokosa, melyek közül kiemelkedik a közhivatalokban eltöltött félszázad (1821) elismeréseként kapott „Szent István rend gyémántjai”. Kevéssé tudott róla, hogy tudós literátusként sem volt utolsó: műfordítás-sal is foglalkozott.²³

Végh Péter (1725–1802) a bizottsági munkálatok idején végig a tárnokmesteri tisztség viselője volt (1789–1795), majd országbírónak nevezték ki és haláláig meg is maradt benne. 1762–1765 között koronaügyész volt, 1770-től kamarai tanácsos és a Szent István-rend kincstárnoka (utóbbi hivatalban kifejtett működése elismeréseként megkapta a Szent István-rend keresztjét), utóbb a hétszemélyes tábla társbírája. Az uralkodó, II. József mellett királyi személynök volt (1779–1789), vidéki stallumaként pedig említést érdemel, hogy 1782-ben Baranya vármegye főispánjává választotta.

A bizottságnak két klerikus tagja volt: az egyik, Kondé Miklós (1730–1802) választott (1790: Kattaro), kinevezett (1791), majd tényleges belgrád-szendrói, majd 1800-tól váradi megyéspüspök, a hétszemélyes tábla ülnöke. A Pozsony vármegye egyik legrégebbi nemesi családjából²⁴ származó egyházfi jelentős egyházi és közeleti szerepet vállalt és nem kis népszerűsége tett szert. 1765-ben szepesi kanonok lesz, később a *Pazmanium* rektora Bécsben. Szent László városában viselt tisztsége idején korszerűsítette a váradi püspöki könyvtárat, utat épített a város és a székesegyház közé. Püspöksége idején tértek vissza a városba a premontreiek, akik a megszüntetett pálos rend kolostorát és templomát kapták meg. Politikai vonatkozásban tudnivaló, hogy 1795-ben kiadta országgyűlési beszédeit. Nem kis megtiszteltetés, hogy Csokonai Vitéz Mihály is szép és terjedelmes költeménnyel adózott neki.²⁵

²¹ A diéta rendelkezése nyomán felállt bizottság által kimunkált tervezetet szakmai szempontól a teljesség igényével feldolgozta kandidátusi disszertációjában Hajdu Lajos; munkájából nem hiányoznak a bizottság tagjainak személyes vonatkozásairól szóló megállapítások sem (különösen: 92–97. p.), de azokat ehelyütt számos adattal kiegészítem. HAJDU Lajos: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971. (A továbbiakban: Hajdu.)

²² Cf. HAJDU, 95, 372–374. p.

²³ Németre fordította René Rapin két művét: *Rapins Vergleichung des Demosthenes mit Cicero*. Augsburg, 1766.; *Rapins Vergleichung des Thucydides mit dem Livius*. Augsburg, 1767. Fontosabb további művei: *Ungarns Verwandlung* (aus dem Lateinischen). Wien, 1768.; *Dictiones comitis judicis curiae regiae C. e comitibus de Vásonkő in sessione dietali...* 1791. celebrata, Pozsony, 1791.

²⁴ A dunaszerdahelyi ún. „sárga kastélyt” ő építtette; a család csallóközi eredetű, többük sírját a dunaszerdahelyi katolikus templom kriptája őrzi.

²⁵ Címe: „Főtiszteletű és méltóságos pókatelki Kondé Miklós öngyságának tiszteletére”.

„Múzsám [...]
 Nézd azt, ki bíbor ruhába
 Ül a főoltár megett,
 Arany pálcát tart jobbjaiba,
 Fején papi süveget.
 Óh, mely kellemes méltóság,
 Amely tekintetén ül,
 Mely mennyei világosság
 Sűgároz feje körül.
 [...]
 Zsámolyának grádicsára
 Egy-egy tudomány leül:
 Óh, ily férfit bizonyára
 Menny, haza, ész mind becsül!
 Tán Kondé ő? »Ő« egy égi
 Szózat ekként felele,
 Vagy hogy itten a hegységi
 Ekhó szólalt meg vele.”

A másik papi személyről, Rosos Pálról keveset tudunk: a hantai Szent Mihály arkangyal egyház prépostja, veszprémi kanonok volt, ugyanott 1805-től püspök. Jogi vonatkozású adat, hogy a 17910-től királyi tábla főpapja volt.

Illésházy János (–1799) egyéb királyi címei mellett két felvidéki vármegye örökös főispánjaként, és a hétszemélyes tábla ülnökeként került a kodifikációs bizottságba. Nyomtatásban meg nem jelent, ám kéziratban fennmaradtak írásai publikálásra várnak.²⁶

Ürményi József (1741–1825) nevéhez leginkább a művelődéstörténetből jól ismert *Ratio Educationis* (1777)²⁷ kidolgozása társult, amelyre azt követően került sor, hogy 1773-ban megszüntették a jezsuita rend magyarországi működését. Szolgálatait az udvar Vál mezővárosra és Agárd birtokára szóló adománylevéllel, valamint a Szent István-rend keresztjével ismerte el. 1780-tól Pest megye kormányzója, majd több megye főispánja (1782 – Bihar, 1785 – Nyitra, 1790 – Bács, 1802 – Fehér), 1788-tól udvari kincstárnok, 1789 és 1795 között pedig személynök. Az uralkodó 1801-ben Galícia kormányzójává nevezte ki, 1806-ban pedig országbírói méltóságra emelték, mely hivatalát haláláig viselte.

Brunszvik József (1750–1827) családjának²⁸ nemességét először 1598-ban Nyitra megye hirdette ki. 1786-tól titkos tanácsos, és a hétszemélyes tábla első tanácsnoka, utóbb tárnokmester, majd császári és királyi kamarás. Nógrád vármegye főispánjává választották, és az országbírói tisztséget is betöltötte.

²⁶ *Miscellanea 1756.*, 4rét 156 lap; *Miscellanea sententiarum et observationum politico moralium collectio*, 4r. 17 lap; *Textus diversi sacri et profani morales alphabetico indice designati*, 8rét 66 lap. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár.

²⁷ *Ratio educationis totiusque rei literariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*. Viennae, 1777. További kiadások: Buda, 1806., Pozsony, 1826., Pest, 1828.

²⁸ A család ismert tagja volt Brunszvik Teréz, az első magyarországi kisdédóv megalapítója.

Szent-Iványi Ferenc (1731–1823) szintén magas hivatalokat betöltő, köznemesi családból származó személy volt. Miután meglegedésre töltötte be Nógrád vármegye első, majd másod alispáni székét, megnyitlak előtte a magasabb stallumok. A királyi táblához 1772-ben került mint személynöki ítélmester, majd nádori ítélmester (1779), a bécsi magyar kancelláriánál előadó tanácsos (1783). „Kalapos királyunk” országglása idején kassai kerületi főbiztos és Sáros vármegye főispánja,²⁹ majd főtárnokmester (1798). A nagy reformer uralkodó halála után is töretlenül ívelt tovább karrierje: országbíró (1802) és a Szent István-rend nagykeresztjét elnyert valóságos, belső titkos tanácsos.

Beöthy Imre (1744–1830) udvari tanácsos, az uralkodó által bőkezűen osztoztatott Szent István-rend keresztese. Hivatali pályáját Biharban kezdte, melynek követe 1792-ben. Altárnokmester, majd a 19. század elején a hétszemélyes tábla ülnöke lett. Brunszvik Józseffel közösen írtak egy jelentékeny könyvet a kormánysszékek reformjáról.³⁰

Ürményi Bernát (1750–1793) a hétszemélyes tábla ülnöke és udvari tanácsos.

Az 1795. évi operátum kidolgozásában oroszlán szerepet vállaló Szirmay Antal (1747–1812) színvonalas jogász pályát futott be, és jelentős tudományos irodalmi munkássága is. Sátoraljaújhelyen végezte elemi iskoláit, majd 1758-tól Eperjesen, 1760-tól a kassai nemesi konviktusban tanult, ahol 1762-ben *poeta laureatus* lett. Tanulmányai befejeztével (1762) Zemplén vármegye szolgálatába állt, majd a királyi kancelláriához került, és részt vett a Magyar- és Erdélyország közti határkiigazításra felállított bizottság munkájában. Zemplénben előbb (1773) másod-, majd (1777) főjegyzővé választották. Ő fogalmazta meg a megye üdvözlő feliratát II. József trónralépése alkalmából, de nem lett a „kalapos király” fanatikus híve: tiltakozott például az uralkodónak a német nyelv hivatalossá tételére irányuló intézkedései ellen. Miután 1785-ben eltörölték a főispánságokat, az ennek nyomán Zemplénbe kerülő Szentiványi Ferenc helytartó ajánlatára Szirmayt a Budára áthelyezett királyi táblához nevezték ki; 1786-tól bíró. A II. Lipót által 1790-ben egybehívott országgyűlésen Zemplén vármegye követe. Főként a vallásügyi vitákban aktív.³¹ Az 1796-os diétára ismét őt és Kazinczy Andrást küldi a megye.

Az eperjesi kerületi tábla elnökévé 1787-ben választották meg. Megyei ellenfelei – teljesen alaptalanul – megvádolták, hogy a jakobinus eszmékkel rokonszenvez, mire 1797. október 20-án elvesztette állását.³² Vékei birtokára vonult vissza, ahol történelmi és genealógiai kutatásokba³³ merült. Kihallgatásért folyamodott a királynál, és vizsgálattól kért maga ellen – mindhiába, hivatalába már nem helyezték vissza. Magányában so-

²⁹ Egyike volt annak a 25 köznemesi származású főispánnak és 5 zászlósrúnak, akik 1790 és 1812 között megtartott diéták felsőtábláján képviselték megyéjüket (a jogügyi bizottságban ugyene státusz talaján állt a már említett Végh Péter tárnokmester és Ürményi József országbíró). Cf. SZIJÁRTÓ M. István: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792*. Bp., 2005.; HAJÓS Ágnes: *Ellenzék vagy lojális szolga? Köznemes főispánok politikai szerepe a felsőtáblán 1790–1812*. (Megjelenés alatt.)

³⁰ *Opus de coordinatione juridicorum dicasteriorum regni partiumque eidem adnexarum*. Posonii, 1826.

³¹ 1790-ben – latinul is megjelentetett – írása: *Harminczkét okok, melyeket azon világi catholikusok, kik az 1790. 30. novemberben a kalocsai érseknél tartott gyülekezet vezetésére reá nem állottak, kinek kinek ítéleti alá terjesztettek; Epigrammata in contradictionem cleri catholici regni Hungariae contra legem religionariam. Heroico et elegiaco carmine*. Posonii, 1790.

³² Ebből annyi igaz, hogy 1795-ben megírta a magyar jakobinus mozgalom történetét: *Historia conspirationis Martinovicsianae*. (Kézirat, 1795; magyarul: Hazánk, 1888/89. évf.)

³³ *A Szirmay nemzetségek eredete, ágazattya és viszontagságai*. (Kézirat, 1812.)

kat ír; elkészíti például Zemplén és Szatmár vármegye ismertetését,³⁴ melyhez adatokat még a megyei levéltár rendezésekor gyűjtött. Foglalkozott még nyelvészettel³⁵ is, és ránk maradt egy borászati szakmunkája is.³⁶ Végül 1809-ben királyi kegyelemben, sőt donációban részesült.

A bizottság egy másik tagja szintén szerepet kapott a magyarországi jakobinusok perében: Németh János (1748–1807) királyi jogügyigazgató volt a közvádli. Fontos hivatalokat viselt: 1788-tól személynöki ítélőmester a királyi táblán, 1792-től a magyar kamara szervezetéhez tartozó ügyigazgatóság vezetője; 1798-tól a bécsi Directorium in Cameralibus tagja; 1805-től az udvari kancellária referense; 1806-tól hamarosan elkövetkezett haláláig *septemvir*.

Tihanyi Tamás (1750–1834) 1784-től Pest-Pilis-Solt vármegye másodalispánja, néhány év múlva a királyi tábla ülnöke, majd a hétszemélyes tábla bírása, a bizottsági munkálatok idején alországbíró, végül Tolna vármegye főispánja lett.

Reviczky József (1750–1815) volt a bizottság egyetlen akadémiai pályán is tevékeny tagja, amennyiben 1794–1805 között a pesti egyetemen a politikai tudományok tanáraként (is) dolgozott. Mivel egyidejűleg a tiszántúli kerületi tábla ülnöke is volt, a két hivatal nehezen összeegyeztethetőnek bizonyult. A bizottsági munkálatok befejeztével az uralkodó 1796-ban

a királyi tábla számfeletti ülnökévé nevezte ki azon feltétellel, hogy a tanítást ne hagyja abba; szabad idejében a tábla ülésein szavazati joggal részt vehet, de fizetést csak tanárszéke után kapja. Ez a kettősség 1805-ben oldódott meg, ekkor a királyi tábla rendes ülnökévé nevezték ki, az egyetemet pedig maga mögött hagyta. Két publikált munkája³⁷ mellett több tudományos munkája kéziratban maradt ránk.

Az 1830. évi operátumot kidolgozó bizottság

A nevezetes reformországgyűlés által megalkotott 1827:8. tc. sommás megoldást alkalmazott a kodifikációs bizottság felállításakor, vagyis nem disztigvált az egyes grémiумok tagjaira vonatkozóan. A meglehetősen hosszadalmas, név szerinti felsorolást akként tagolta mégis, hogy közjogi alapon csoportosította a megjelölt személyeket. Ekként az érintettek nyolc kategóriából származóként kerültek említésre, melyek: főrendi tábla, karok és rendek táblája, királyi tábla, Horvátország, papság, egy „vegyes” alakulat, vármegyék és szabad királyi városok.

A büntetőjogi operátum kidolgozásával megbízott albizottság (*subdeputatio juridica criminalis*) munkálkodásának részletei még kutatás alatt állnak. Annyi már jól látszik, hogy a munkamódszer főbb elemeiben nem változott. Eszerint előbb elkészült egy östervezet, amit a bizottság hosszú hónapokon át tárgyalt. Az 1829. esztendő legvégére elkészült, a véglegesnek szánt változatot 1830-ban ki is nyomtatták, és megküldték az

³⁴ KOVACHICH Márton György kiadásában jelent meg *Notitia topographica politica i. comitatus Zempleniensis*. Buda, 1803., *Notitia historica comitatus Zempleniensis*. (Rézmetszettel és térképpel.) Buda, 1804.; *Szatmár vármegye fekvése, története és polgári isméréte*. (Két kötetben.) Buda, 1809–1810.

³⁵ *Magyarázattya azon szónak, melyek a magyarországi polgári s törvényes dolgokban elő fordulnak, némelly rövidebb formákkal. Sive glossarium vocum in politicis ac iuridicis negotiis regni Hungariae occurrentium cum formulis brevioribus*. Cassa, 1806.

³⁶ *A tokaji, vagyis hegyaljai szőlőknek ültetéséről, a boroknak csinálásáról és megtartásáról*. Pest, 1810.

³⁷ *Introductio ad politica regni Haungariae*. Budae, 1790., *Memoria Leopoldi II. apud Hungaros*. Pestini, 1802.

ország törvényhatóságainak. A széleskörű országos véleményezési munkálatok beérkezéssel azonban a kodifikáció már nem folytatódott, mert az időközben megkezdődött és éveken át tartott diéta (1832–36) minden figyelmet elvont a büntetőjogi operátumról.

Epilógus

Az idősebb Bibó István által összeállított (fentebb idézett) bibliográfia bevezetőjében nagyívű kutatói programot olvasunk: „A magyar jogtörténetnek [...] nyitott kérdése, hogy e két bizottság-együttes 1791–95-ben, másrészt 1832–33-ban a megyék hozzászólásaival kiegészített, különböző időpontokban latinul közzétett, de teljes mélységben fel nem dolgozott munkálatai mennyiben tekinthetők a nagy reform-törvényalkotások előkészítéseinek, és mennyiben a reformigyekezet ókonzervatív célzatú zsákutcába vitelének. A munkálatok szerzői többnyire komoly, de semmiképpen sem radikális szakemberek voptak, a végső ítélet tehát minden valószínűség szerint a két véglet között fog elhelyezkedni.”

Nagyon távol állunk még a „végső ítélet” megfogalmazhatóságától, de e csekély jelentőségű tanulmánnyal is igyekeztem hozzájárulni a – stílszerűen szólva – „történeti tényállás” tisztázásához. A századokon átívelő bizottsági munkálatok sok személyes vonatkozását is felvillantva igyekeztem rámutatni arra, hogy az operátumok kreatív alakjai mindahányan tehetséges és lelkiismeretes munkát végző személyek voltak. A politika- és a köztörténet oldaláról tekintve talán igaz a megállapítás, hogy a sok fáradtsággal készült bizottsági munkálatok „árnyékban” maradtak, kevés visszhangot kaptak a maguk korában is, de a jogtörténész szeme mást is lát. Látja azokat a rendszerszemlélet talaján létrejött, aprólékos műgonddal fogalmazott és sokszor átvitatkozott tervezeteket, amelyek szegletkövé lettek. A 19. században már európai szintre emelkedett magyar törvényhozás előmunkálatai ezek az operátumok, amelyek a maguk torzóban maradt állapotán keresztül inkább politikai viszonyaink viharvert állapotáról tudósítanak, mintsem tartalmuk feltételezett elmaradottságáról. A 18–19. századi regnikoláris bizottságok munkálatai nélkül nemcsak szegényebbek lennének, hanem teljességgel hiányozna az a teherbíró alap, amin a modern jogállam hatalmas épülete magasodik.

ELEMÉR BALOGH

SYSTEMATISCHE KOMMISSIONEN IN DER FRÜHEN
GESCHICHTE DER UNGARISCHEN STRAFRECHTLICHEN
KODIFIKATION

(Zusammenfassung)

Der Aufsatz fasst die ersten Schritte der ungarischen Kodifikationsbewegungen zusammen, mit besonderer Rücksicht auf die Tätigkeit der sog. systematischen Kommissionen. Diese Kommissionen waren nämlich das Forum der tatsächlichen kodifikatorischen Arbeit, d.h. die Kodifikation selbst war eigentlich eine *team*-Arbeit, zeitgenössischer Art.

Alle Kodifikationsentwürfe solcherweise waren nach einer Initiative des Herrschers verwirklicht worden, es ist also nicht zu bewundern, dass revolutionäre Gedanken in Texten gar nicht auftaucht worden sind. Selbst persönlich die Mitglieder der Kommissionen waren vom König durch Gesetze ernannt, und sie haben die damalige ständische Gesellschaft und Politik repräsentiert. Diese Leute waren aber zugleich in ihrer Person nicht unwesentliche Personen – umgekehrt: sowohl die Geistigen wie die Weltlichen waren hochbegabte und vielseitige Männer. Alle waren im wesentlichen Anhänger der Reforme: sie haben für ein entwickelteres Ungarn gekämpft, ohne die revolutionäre Mittel in Anspruch zu nehmen.

Das Ergebnis der Tätigkeit dieser Kommissionen waren obwohl bloß Gesetz-entwürfe, wissenschaftsgeschichtlich ist aber diese Leistung trotzdem enorm groß. Ohne diese Anstrengungen und Texte fehlten in der strafrechtlichen Kodifikation die dogmatischen Gründe des modernen Rechtsstaates.